

MAGDALENA SWACHA-LECH

m.swachalech@gmail.com

*Wiedza finansowa jako jedna z determinant długoterminowego
planowania finansowego*

Financial Literacy as One of Retirement Planning Determinants

Słowa kluczowe: wiedza finansowa; decyzje finansowe; planowanie; oszczędzanie na emeryturę

Keywords: financial literacy; financial decisions; retirement planning; retirement savings

Kod JEL: D03; D14; D91; E21

Wstęp

Zgodnie ze spostrzeżeniem S. Sekity w ostatnich latach znaczenie edukacji finansowej jest obszarem poddawany szerokiej analizie przez wielu badaczy na świecie, a wzmocnienie wiedzy finansowej jednostek stało się zadaniem globalnym [Sekita, 2011, s. 5]. Wydarzeniem, które unaocznilo wagę wiedzy finansowej, ukazując poważne konsekwencje jej niskiego poziomu zarówno z perspektywy jednostek, jak i w skali makroekonomicznej, był ostatni kryzys finansowy. Problem niewystarczającego poziomu wiedzy finansowej społeczeństwa jest aktualnym i istotnym zagrożeniem dla wielu państw Europy i świata.

W obliczu zmian, jakie następują na rynkach finansowych, odpowiedni poziom wiedzy finansowej u jednostek jawi się jako warunek konieczny dla podejmowania właściwych, odpowiedzialnych decyzji finansowych, umożliwiających optymalne zarządzanie finansami osobistymi. Coraz bardziej złożone produkty finansowe wymagają posiadania większej wiedzy, umiejętności i kompetencji z zakresu finansów.

Wśród zmian, które niejako wymuszają wyższy poziom wiedzy finansowej w społeczeństwie, można wskazać także zmiany w systemie emerytalnym wielu państw. Ze względu na występujące zmiany demograficzne (głównie zmniejszenie się liczby urodzin, starzenie się społeczeństw i wzrost oczekiwanej długości życia) nastąpiło przesunięcie z systemu zdefiniowanego świadczenia (*Defined Benefit Plans*) do systemu zdefiniowanej składki (*Defined Contribution Plans*), w następstwie czego jednostki w coraz większym stopniu same muszą się troszczyć o swoją przyszłość na emeryturze. Jedną z istotnych umiejętności, które dają rzeczywisty impuls do gromadzenia oszczędności emerytalnych, jest planowanie finansowe w długim horyzoncie czasowym.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie wpływu wiedzy finansowej na skłonność jednostek do długoterminowego planowania finansów osobistych, postrzegane go jako warunek niezbędny do skutecznego gromadzenia oszczędności emerytalnych. W opracowaniu wykorzystano wyniki badań w tym obszarze przeprowadzonych przez naukowców w ośmiu wybranych państwach świata: USA, Japonii, Rosji, Australii, Nowej Zelandii, Francji, Niemczech i Szwecji. Praca uwypukla potrzebę edukacji w zakresie oszczędzania, w tym szczególnie w obszarze długoterminowego planowania i zarządzania finansami osobistymi w długim okresie. Na tym tle autorka dokonała próby określenia zespołu warunków i czynników determinujących skuteczną edukację w odniesieniu do analizowanego zagadnienia.

1. Pomiar wiedzy finansowej

Czynnością poprzedzającą analizę wpływu wiedzy finansowej na skłonność do planowania jest pomiar wiedzy w badanym społeczeństwie. Dobór pytań użytych przez badaczy różni się nieco dla poszczególnych państw, jednakże najczęściej są wykorzystywane pytania wywodzące się ze zbioru pytań opracowanych przez A. Lusardi oraz O.S. Mitchell. Pytania te przedstawiają się następująco [Lusardi, Mitchell, 2011a, s. 3]:

1. Prawdopodobieństwo choroby. Jeżeli szansa na zachorowanie wynosi 10%, to ilu ludzi z grupy 1000 osób mogłoby zachorować?
2. Podział nagrody. Jeżeli ludzie muszą podzielić się wygraną uzyskaną ze zwycięskich losów na loterii, a całkowita wygrana wynosi 2 mln chilijskich peso, to jaką kwotę otrzyma każdy z nich?
3. Umiejętność liczenia w kontekście inwestycji. Załóżmy, że dysponujesz 100 dolarami na rachunku oszczędnościowym i stopa procentowa wynosi 2% rocznie. Jeżeli będziesz trzymał tę kwotę na rachunku przez 5 lat, to jaką kwotę otrzymasz po 5 latach? Wybierz poprawną odpowiedź: więcej niż 102 dolary, dokładnie 102 dolary, mniej niż 102 dolary.
4. Procent składany. Załóżmy, że dysponujesz kwotą 200 dolarów na rachunku oszczędnościowym i stopa procentowa wynosi 10% rocznie. Jaką kwotę będziesz miał na rachunku po 2 latach?

5. Inflacja. Załóżmy, że dysponujesz kwotą 100 dolarów na rachunku oszczędnościowym i stopa procentowa wynosi 1% rocznie. Inflacja wynosi 2% rocznie. Po roku, jeżeli zdecydujesz się na wycofanie środków z rachunku, będziesz mógł kupić za nie więcej/mniej/tyle samo?
6. Dywersyfikacja ryzyka. Czy zakup akcji jednego przedsiębiorstwa jest mniej ryzykowny niż zakup akcji za tę samą kwotę, ale kilku różnych firm?

Zbadanie wiedzy w zakresie wymienionych zagadnień daje podstawę do utworzenia indeksu wiedzy finansowej, ustalanego jako suma poprawnych odpowiedzi udzielonych przez respondentów na każde z zadanych pytań. Zgodnie z zamierzeniem auterek indeks ten może doskonale służyć jako miara określająca wiedzę jednostek i ich zdolność do dokonywania kalkulacji niezbędnych w celu podejmowania rozsądnych decyzji finansowych, w tym jako narzędzie prognozujące skłonność do oszczędzania na emeryturę [Lusardi, Mitchell, 2011b, s. 2–3].

Analiza kluczowych obszarów branych pod uwagę przez A. Lusardi i O.S. Mitchell przy pomiarze poziomu wiedzy finansowej jednostek wskazuje, iż koncentrują się one głównie na rozumieniu podstawowych kategorii związanych z finansami, takich jak: stopa procentowa, inflacja, procent składany czy dywersyfikacja ryzyka. Podążając za tymi wskazaniem, w badaniach określających wpływ wiedzy finansowej na długoterminowe planowanie finansowe wśród społeczeństw poszczególnych krajów kolejni naukowcy wykorzystywali często tylko trzy pytania – odnoszące się do stopy procentowej, inflacji i dywersyfikacji ryzyka. Wybór ów autorzy uzasadniali, wskazując, iż znajomość dwóch pierwszych kategorii jest niezwykle ważna dla kalkulacji związanych z oszczędzaniem, podczas gdy trzecia z nich wiąże się ze znajomością zagadnienia dywersyfikacji ryzyka, niezbędnego przy dokonywaniu długoterminowych inwestycji [por. Agnew, Bateman, Thorp, 2012, s. 7].

Badanie poziomu wiedzy finansowej wśród społeczeństw ośmiu państw – wybranych do analizy w kolejnej, zasadniczej części niniejszego artykułu – ukazuje, iż jako najmniej wyedukowane finansowo grupy wyłaniają się: kobiety, osoby młode (do 35. roku życia) oraz jednostki z niskim wykształceniem, a także te wykazujące niskie poziomy dochodów. Niejednokrotnie, obok osób młodych, wśród grup o najniższym poziomie wiedzy finansowej znajdują się również osoby starsze (powyżej 65 lat) oraz osoby mieszkające poza głównymi miastami i na terenach wiejskich. We Francji zbadano ponadto wpływ poglądów politycznych reprezentowanych przez respondentów na poziom ich wiedzy finansowej. Osoby bez wyraźnych poglądów politycznych wykazały najniższy poziom wiedzy, podczas gdy osoby opowiadające się za opcją „centrum” wykazały najwyższy poziom wiedzy finansowej [Arrondel, Debbich, Savignac, 2013, s. 10–12].

Znajomość grup społeczeństwa, które cechują się najniższymi poziomami wiedzy finansowej, wydaje się być szczególnie istotna w kontekście rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu. Jak pokazują badania zaprezentowane w kolejnym punkcie artykułu, wiedza finansowa jest pozytywnie skorelowana z planowaniem długoterminowym, a dokonanie planu finansowego z myślą o przyszłej emeryturze

pozytywnie przekłada się na proces oszczędzania. Osoby wykazujące niski poziom wiedzy są zatem szczególnie narażone na ryzyka związane z niedostatecznym zabezpieczeniem finansowym na emeryturze [Lusardi, Mitchell, 2006, s. 22].

2. Wpływ wiedzy finansowej na planowanie finansów z myślą o przyszłej emeryturze

Bardzo ważną umiejętnością, bez której trudno o skuteczne oszczędzanie i właściwe kalkulacje dotyczące oszczędności tworzonych z myślą o przyszłej emeryturze, jest umiejętność planowania finansowego w długim okresie. Na podstawie badań przeprowadzonych w 2009 r. na reprezentatywnej próbie 1200 pełnoletnich Amerykanów A. Lusardi i O.S. Mitchell dowiodły, iż wiedza finansowa jest silnie i pozytywnie skorelowana z planowaniem oszczędności na emeryturę [Lusardi, Mitchell, 2011a]. Wyniki przeprowadzonych przez autorki badań ukazały ponadto, iż tylko 43% badanych – w tym 57% wśród osób będących w wieku pomiędzy 50. a 65. rokiem życia – kiedykolwiek dokonało próby skalkulowania wysokości oszczędności, jakie będą konieczne dla utrzymania pożądanej jakości życia na emeryturze. Prawdopodobieństwo podjęcia próby oszacowania wysokości potrzebnych oszczędności emerytalnych okazało się największe w przypadku osób z najwyższą wiedzą finansową (o 10 p.p. większe niż w przypadku pozostałych osób). Należy podkreślić, iż silna pozytywna korelacja między wiedzą finansową a planowaniem została szczególnie uwidoczniiona u respondentów, którzy wykazali się wiedzą dotyczącą dywersyfikacji ryzyka.

W jednym z wcześniejszych opracowań Lusardi i Mitchell [2006] szukały zależności między planowaniem a poziomem bogactwa, wniosując na podstawie danych pochodzących z badania *Health and Retirement Study* przeprowadzonego wśród Amerykanów w 2004 i 1992 r. Zawarte w artykule rozważania potwierdziły silną pozytywną korelację między planowaniem a poziomem wiedzy finansowej i wiedzy o polityce. Badania dowodzą ponadto, iż respondenci, którzy zadeklarowali, iż planowali wcześniej finanse z myślą o przyszłej emeryturze, weszli w tzw. złote lata z wyższym poziomem bogactwa. Autorki poruszyły w opracowaniu intrygującą kwestię dotyczącą tego, czy to planowanie wpływa na poziom bogactwa czy też poziom zamożności wpływa na planowanie. Zgodnie z otrzymanymi wynikami osoby zamożne wykazują jednak mniejsze skłonności do planowania, podczas gdy wcześniejsze planowanie wpływa na zwiększenie poziomu bogactwa na emeryturze. Długoterminowe planowanie finansowe może stanowić zatem rzeczywisty impuls do gromadzenia oszczędności emerytalnych.

Powiązania między wiedzą finansową a planowaniem stały się także przedmiotem rozważań w opracowaniu S. Sekity [2011]. Na podstawie danych pochodzących z cyklicznego badania ankietowego *Survey of Living Preferences and Satisfaction*, przeprowadzonego w styczniu i lutym 2010 r. na próbie 5386 japońskich gospodarstw

domowych, autor potwierdził występowanie silnej i pozytywnej korelacji między wiedzą finansową a prawdopodobieństwem posiadania planu oszczędnościowego z przeznaczeniem na przyszłą emeryturę. Zgodnie z uzyskanymi wynikami prawdopodobieństwo tworzenia takiego planu przez osoby z najwyższym poziomem wiedzy finansowej (mierzone liczbą poprawnych odpowiedzi uzyskanych na trzy standardowe pytania) jest o 7% wyższe niż u pozostałych osób. Autor wskazuje ponadto, iż w badanej populacji występuje związek między planowaniem a zachowaniami finansowymi respondentów w wieku dziecięcym. Osoby, które zadeklarowały, iż oszczędzały regularnie jako dzieci, są bardziej skłonne do tworzenia planów finansowych z myślą o przyszłej emeryturze. Analiza wpływu programów edukacyjnych promujących oszczędzanie, prowadzonych w japońskich szkołach (tzw. *children's banks*), na rzeczywiste zachowania oszczędnościowe osób dorosłych ukazuje, iż prawdopodobieństwo planowania finansów na przyszłej emeryturze wśród respondentów, którzy uczestniczyli w owych programach jako uczniowie, jest o 7% wyższe niż w przypadku pozostałych badanych.

Pozytywny wpływ wiedzy finansowej na długookresowe planowanie finansowe potwierdzają także wyniki analiz dokonanych przez L. Klapper i G.A. Pano-sa [2011]. Dane wykorzystane przez autorów zostały zgromadzone w drugiej fali badania przeprowadzonego w czerwcu 2006 r. metodą indywidualnego wywiadu bezpośredniego na reprezentatywnej próbie 1400 Rosjan. Na podstawie odpowiedzi uzyskanych na pytanie o źródło utrzymania na emeryturze wyróżniono trzy grupy badanych: (a) osoby, które planują utrzymać się z prywatnych oszczędności – 19%, (b) osoby, które planują utrzymać się wyłącznie ze świadczeń gwarantowanych przez publiczny system emerytalny – 67,2% oraz (c) osoby, które nie planują – 13,8%. Autorzy dowiedli, iż prawdopodobieństwo planowania emerytury z wykorzystaniem prywatnych funduszy emerytalnych jest o około 30% wyższe u osób wykazujących wysoki poziom wiedzy finansowej niż w przypadku pozostałych respondentów.

Podziału badanych na osoby planujące (które dokonały próby oszacowania kwoty oszczędności potrzebnych na emeryturę) oraz nieplanujące (które takiej próby nie podjęły) dokonali również autorzy poszukujący odpowiedzi na pytanie o korelację wiedzy finansowej i długookresowego planowania finansów w społeczeństwie australijskim [Agnew, Bateman, Thorp, 2012]. Badania przeprowadzone w czerwcu 2012 r. na reprezentatywnej próbie 1024 Australijczyków ukazują, iż do osób planujących należało tylko 32% wśród respondentów niebędących jeszcze na emeryturze (764 osoby). Zdolność do udzielania poprawnych odpowiedzi na trzy standardowe pytania służące do oceny poziomu wiedzy finansowej jednostek była zdecydowanie wyższa w przypadku badanych należących do osób planujących (szczególnie dla pytania o dywersyfikację ryzyka). Wśród respondentów należących do tej grupy aż 55% udzieliło poprawnych odpowiedzi na wszystkie zadane pytania, podczas gdy w grupie osób nieplanujących udział ten kształtował się na poziomie 35%. Rezultaty przeprowadzonych badań ukazały ponadto, iż prawdopodobieństwo tworzenia planu finansowego z myślą o przyszłej emeryturze rośnie o 12,5% wśród osób, które

odpowiedziały poprawnie na wszystkie pytania weryfikujące wiedzę finansową respondentów.

Korelacja między skłonnością do tworzenia specyficznych długoterminowych planów finansowych (czego wymaga planowanie finansów na przyszłą emeryturę) a wiedzą finansową Francuzów stała się z kolei przedmiotem rozważań autorów L. Arrondel, M. Debbich i F. Savignac [2013]. Bazując na danych pochodzących z badania gospodarstw domowych *PATrimoines et Préférences face au TEmps et au Risque*, przeprowadzonego w 2011 r. na próbie 3616 gospodarstw, autorzy dowodzą występowania silnej pozytywnej korelacji między poziomem wiedzy finansowej Francuzów a ich skłonnością do planowania finansów w długim horyzoncie czasowym. Należy podkreślić, iż spośród 2082 respondentów niebędących jeszcze na emeryturze (25–65 lat) tylko 25% określiło się jako „osoby planujące”. Zgodnie z rezultatami przeprowadzonych przez autorów badań prawdopodobieństwo długookresowego planowania finansowego u Francuzów, którzy udzielili pozytywnej odpowiedzi na wszystkie pytania sprawdzające poziom ich wiedzy finansowej, jest o 9 p.p. wyższe niż u pozostałych osób. Szczególnie silny, znaczący wpływ na skłonność do planowania odnotowano też w przypadku pytania weryfikującego rozumienie inflacji jako kategorii mającej wpływ na podejmowane decyzje finansowe.

Szczegółowej analizy wpływu wiedzy finansowej na planowanie finansów na przyszłej emeryturze dokonano także dla społeczeństwa Niemiec. T. Bucher-Koenen i A. Lusardi potwierdziły występowanie istotnej statystycznie i pozytywnej korelacji między poziomem wiedzy finansowej a skłonnością do dokonywania długookresowych planów finansowych [Bucher-Koenen, Lusardi, 2011]. Dane użyte do analizy pochodziły z badania przeprowadzonego w 2009 r. na reprezentatywnej próbie 1117 gospodarstw domowych. Za pomocą pytania o to, czy choć jedna z osób w gospodarstwie domowym (niebędących na emeryturze) kiedykolwiek dokonała wyliczeń dotyczących kwoty oszczędności niezbędnej do zapewnienia pożądanego poziomu życia na emeryturze, wyróżniono grupę tzw. gospodarstw planujących (25,3%) i nieplanujących (74,7%). Podobnie jak w innych analizowanych krajach niepokojący jest fakt niskiej liczby osób, które myślą odpowiednio wcześniej o źródłach zabezpieczenia finansowego na przyszłej emeryturze. Autorki wskazują ponadto, iż około 70% respondentów należących do grupy osób planujących udzieliło pozytywnej odpowiedzi na wszystkie trzy pytania oceniające wiedzę finansową badanych, podczas gdy udział ten w przypadku osób nieplanujących kształtował się na poziomie 54%.

Nieco odmienne rezultaty otrzymano w przypadku Szwecji i Nowej Zelandii. Poszukiwania korelacji między wiedzą finansową a planowaniem na emeryturę przeprowadzone na próbie 1300 Szwedów ukazały bowiem, iż poziom tej zależności jest zdecydowanie słabszy niż w przypadku większości krajów [Almenberg, Säve-Söderbergh, 2011]. Używając standardowego podejścia do pomiaru wiedzy finansowej, ograniczającego się do trzech pytań, autorzy nie potwierdzili związku między wiedzą a planowaniem. Odnotowanie pozytywnej i istotnej statystycznie korelacji umożliwiło dopiero zastosowanie szerszego zestawu pytań. Poszukując uzasadnienia

otrzymanych rezultatów, autorzy wskazują na szczególne cechy szwedzkiego systemu emerytalnego, który jest postrzegany jako przyjazny nawet dla osób z niską wiedzą finansową. Dzięki naciskowi na publiczne dostarczanie informacji uczestnicy systemu otrzymują przydatne informacje dotyczące funkcjonowania rynków finansowych oraz roczne prognozy na temat indywidualnych korzyści emerytalnych, które są dostarczane automatycznie za pomocą maili i są wyrażane w bardzo prosty, zrozumiały sposób.

Kolejnym społeczeństwem, w którym nie udało się potwierdzić występowania korelacji między wiedzą finansową a planowaniem oszczędności emerytalnych jest społeczeństwo Nowej Zelandii. Badania dokonane na podstawie analizy danych zgromadzonych w 2009 r. za pomocą wywiadów osobistych na reprezentatywnej próbie 850 Nowozelandszczyków ukazały jednak, iż wiedza finansowa jest pozytywnie i znacząco powiązana ze skłonnością do określania i zapisywania celów finansowych (które mogą, ale nie muszą odnosić się do emerytury) [Crossan, Feslier, Hurnard, 2011]. Brak korelacji między poziomem wiedzy finansowej a planowaniem oszczędności emerytalnych jest tłumaczony dominującą rolą państwa w zapewnieniu świadczeń emerytalnych.

Podsumowanie

Jako zwieńczenie rozważań zawartych w niniejszym artykule autorka dokonała próby określenia zespołu warunków i czynników determinujących skuteczną edukację w odniesieniu do analizowanego zagadnienia. Jako jeden z podstawowych warunków wyłania się kierowanie programów i inicjatyw edukacyjnych dopasowanych do poszczególnych grup społecznych. Programy edukacyjne muszą być ukierunkowane, przeznaczone specjalnie dla konkretnych subgrup. Mało prawdopodobne jest, by jedno uniwersalne podejście (*one-size-fits-all*) skutecznie skłoniło jednostki – w przekroju całego społeczeństwa – do budowania majątku z przeznaczeniem na emeryturę [Lusardi, Mitchell, 2006, s. 22].

Dla przykładu można wskazać, iż w przypadku osób wykazujących wysokie dochody miesięczne – poza ogólnymi kwestiami związanymi z koniecznością dobrowolnego gromadzenia oszczędności emerytalnych czy produktami finansowymi oferowanymi przez instytucje finansowe w tym obszarze – edukacja finansowa powinna podkreślać kwestie związane z właściwym wyliczeniem kwot odkładanych na przyszłą emeryturę w odniesieniu do oczekiwanego poziomu życia. Adresując programy edukacyjne do osób o niskich dochodach, zasadne wydaje się z kolei podkreślenie konieczności gromadzenia oszczędności i wyeksponowania korzyści płynących z regularnego oszczędzania nawet niewielkich kwot.

Punkt wyjścia do określenia szczególnych grup odbiorców działań edukacyjnych w obszarze oszczędzania na emeryturę powinna stanowić identyfikacja tych grup społecznych, które cechują się najniższymi poziomami wiedzy finansowej. Inicjatywy

kierowane do tych osób powinny informować o konieczności tworzenia prywatnych oszczędności z przeznaczeniem na przyszłą emeryturę, o ofercie różnorodnych instytucji finansowych w tym zakresie, o ewentualnych korzyściach podatkowych, ale również o konieczności tworzenia długoterminowych planów finansowych.

Skuteczna edukacja finansowa powinna ponadto trwać przez całe życie. Jako szczególnie istotna kwestia, godna podkreślenia w tym kontekście, wydaje się edukacja w zakresie podstawowych pojęć i korzyści związanych z oszczędzaniem skierowana do dzieci. Budowanie wysokiego poziomu wiedzy finansowej społeczeństwa powinno rozpoczynać się już w dzieciństwie. Jak pokazują badania, zachowania finansowe we wczesnych latach życia nie pozostają bez wpływu na decyzje podejmowane przez osoby dorosłe. Dla przykładu można wskazać przytoczone już w niniejszym artykule wyniki badań S. Sekity, zgodnie z którymi osoby, które oszczędzały regularnie w dzieciństwie, są bardziej skłonne do długoterminowego planowania finansowego w późniejszym życiu [Sekita, 2011, s. 6]. Rodzicom powinno się podkreślać zatem korzystny wpływ eksponowania i wprowadzania odpowiedzialnych zachowań finansowych u dzieci już od najmłodszych lat, a ponadto uświadamiać wagę zjawiska socjalizacji oraz dziedziczenia postaw i modeli zachowań w obszarze finansów. Rozmowy z dziećmi na temat korzyści związanych z oszczędzaniem mogą mieć niebagatelny wpływ na ich decyzje finansowe jako osób dorosłych.

Niewątpliwie cechą determinującą skuteczność edukacji finansowej jest jej dopasowanie do momentu życia, miejsca, w którym obecnie znajduje się jednostka, do oczekiwań, potrzeb i zagrożeń wynikających z jej przynależności do danej grupy społecznej. Należy podkreślić jednocześnie, iż pomimo faktu, że treści przekazywane za pomocą poszczególnych programów do różnych odbiorców powinny być różne, to w każdym przypadku niezwykle ważne jest to, by prezentowane informacje były jasne, klarowne i zrozumiałe. Jest to kolejny czynnik bardzo istotny z punktu widzenia zapewnienia skuteczności inicjatyw edukacyjnych. Wydaje się, że pozytywny odbiór może mieć też zobrazowanie przekazywanych treści rzeczywistymi przykładami.

Edukacja dotycząca długoterminowego planowania finansów osobistych jest niezwykle ważna z punktu widzenia skuteczności procesu gromadzenia oszczędności na emeryturę. Trzymanie się planu wymaga jednak samokontroli i siły woli. Oszczędzanie wiąże się bowiem z wyrzeczeniami i często wymaga pozbycia się cech charakterystycznych dla większości współczesnych społeczeństw, takich jak krótkowzroczność i niecierpliwość – oznaczająca preferowanie konsumpcji bieżącej nad odroczonej. Jednostki cechujące się niecierpliwością, koncentrując się na potencjalnych „stratach” wynikających z odroczenia konsumpcji w czasie, nie są zdolne do prawidłowej oceny korzyści związanych z oszczędzaniem ani zagrożeń wynikających z braku zabezpieczenia się na przyszłość.

Mając na uwadze skuteczność inicjatyw edukacyjnych w analizowanym obszarze, należy pamiętać także o ukazaniu korzyści wynikających z umiejętności odraczania bieżących korzyści oraz roli samokontroli i siły woli dla realizacji planów finansowych.

Bibliografia

- Agnew J.R., Bateman H., Thorp S., *Financial Literacy and Retirement Planning in Australian*, UNSW Australian School of Business Research Paper No. 2012ACTL16, 2012.
- Almenberg J., S ave-S oderbergh J., *Financial Literacy and Retirement Planning in Sweden*, Netspar Discussion Paper No. 01/2011-018, 2011.
- Arrondel L., Debbich M., Savignac F., *Financial Literacy and Financial Planning in France*, „Numeracy” 2014, Vol. 6, Issue 2.
- Bucher-Koenen T., Lusardi A., *Financial Literacy and Retirement Planning in Germany*, MEA Discussion Paper No. 239-11, 2011.
- Crossan D., Feslier D., Hurnard R., *Financial Literacy and Retirement Planning in New Zealand*, Netspar Discussion Paper No. 01/2011-015, 2011.
- Klapper L.F., Panos G.A., *Financial Literacy and Retirement Planning in View of a Growing Youth Demographic: The Russian Case*, Netspar Discussion Paper No. 01/2011-017, 2011.
- Lusardi A., Mitchell O.S., *Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy, and Housing Wealth*, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 12585, 2006.
- Lusardi A., Mitchell O.S., *Financial Literacy and Retirement Planning in the United States*, Netspar Discussion Paper No. 02/2011-022, 2011a.
- Lusardi A., Mitchell O.S., *How Financial Literacy and Impatience Shape Retirement Wealth and Investment Behaviors*, NBER Working Paper No. 16740, 2011b.
- Sekita S., *Financial Literacy and Retirement Planning in Japan*, Netspar Discussion Paper No. 01/2011-016, 2011.

Financial Literacy as One of Retirement Planning Determinants

The aim of this paper is to show the influence of financial literacy on retirement planning, perceived as jump-start the retirement saving process. The article presents the results of the study in this area obtained by researchers in 8 selected countries. It also puts emphasis on the necessity for education with reference to saving, mainly in the area of long-term planning and personal finance management. In this context the author made an attempt to identify the conditions and factors determining the effective education with respect to the analyzed problem.

Wiedza finansowa jako jedna z determinant  lugoterminowego planowania finansowego

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie wplywu wiedzy finansowej na sk onno c jednostek do  lugoterminowego planowania finansów osobistych, postrzeganego jako warunek niezbedny do skutecznego gromadzenia oszczedności emerytalnych. W opracowaniu wykorzystano wyniki bada n w tym obszarze przeprowadzonych przez naukowców w ośmiu wybranych państwach świata. Praca uwypukla potrzebe edukacji w zakresie oszczedzania, w tym zwlaszcza w obszarze  lugoterminowego planowania i zarzadzania finansami osobistymi w  lugim okresie. Na tym tle autorka dokonala próby określenia zespołu warunków i czynników determinujacych skuteczną edukacje w odniesieniu do analizowanego zagadnienia.